11.4 Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини: дві форми складу, момент закінчення, кваліфікуючі ознаки

Нормативна основа: ст. 146 КК України.

Частина 1 ст. 146 КК передбачає відповідальність за **незаконне позбавлення волі або викрадення людини**. Це дві альтернативні форми одного кримінального правопорушення. Для кваліфікації достатньо встановлення хоча б однієї з них.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є **особиста свобода людини**, насамперед її право самостійно визначати своє місцеперебування та вільно пересуватися.

Додатковими об'єктами при кваліфікованих формах можуть виступати:

- життя;
- здоров'я;
- тілесна недоторканність;
- майнові інтереси потерпілого.

Незаконне позбавлення волі

Незаконне позбавлення волі полягає у протиправному обмеженні можливості людини **за власною волею залишити певне місце або вільно пересуватися**.

Таке обмеження може здійснюватися, наприклад, шляхом:

- замикання особи у приміщенні;
- зв'язування;
- фізичного утримування;
- блокування виходу;
- застосування сили;
- погрози насильством, яка фактично позбавляє особу можливості піти;
- інших способів, що реально обмежують свободу пересування.

Визначальним є не конкретний спосіб, а результат:

потерпілий проти своєї волі позбавлений реальної можливості вільно змінити місце перебування.

Не обов'язково, щоб особу переміщували в інше місце.

Наприклад, якщо потерпілого проти його волі закрили у власному будинку або утримують у кімнаті, це може становити **незаконне позбавлення волі**, хоча просторового переміщення не було.

Незаконність позбавлення волі

Стаття 146 охоплює лише **незаконне** позбавлення свободи.

Тому не становлять цього складу випадки, коли обмеження свободи здійснюється на законних підставах і в установленому законом порядку, наприклад:

- законне затримання;
- тримання під вартою на підставі процесуального рішення;

- інші передбачені законом заходи.

Якщо особа формально має певні владні повноваження, але використовує їх усупереч закону, питання кваліфікації вирішується з урахуванням спеціальних норм про відповідні службові кримінальні правопорушення.

Викрадення людини

Викрадення людини є складнішою формою посягання на особисту свободу.

Воно передбачає, як правило, сукупність таких дій:

заволодіння людиною → вилучення її з місця перебування → переміщення в інше місце → подальше утримання або інше фактичне розпорядження її місцеперебуванням.

Викрадення може здійснюватися:

- із застосуванням фізичного насильства;
- погрозами;
- обманом;
- використанням безпорадного стану;
- іншими способами, за допомогою яких особу проти її справжньої волі переміщують.

Ключова відмінність від простого незаконного позбавлення волі полягає у **переміщенні потерпілого**.

Незаконне позбавлення волі ⇔ викрадення людини

Незаконне позбавлення волі:

особу залишають у певному місці, але незаконно не дозволяють його залишити.

Викрадення людини:

особу вилучають із місця її перебування та **переміщують в інше місце** проти її волі.

Формула:

утримання без переміщення → незаконне позбавлення волі;

захоплення + переміщення → викрадення людини.

При цьому викрадення майже неминуче пов’язане з певним обмеженням свободи, тому додаткова кваліфікація одного й того самого епізоду одночасно як двох самостійних кримінальних правопорушень за ч. 1 ст. 146 не потрібна.

Спосіб вчинення

Основний склад ч. 1 ст. 146 не встановлює вичерпного переліку способів.

Вони можуть бути:

- фізичними;
- психічними;
- обманними;
- пов’язаними з використанням безпорадного стану потерпілого.

Водночас окремі способи прямо названі у ч. 2 як **кваліфікуючі ознаки**, наприклад спосіб, небезпечний для життя чи здоров’я, або застосування зброї.

Згода потерпілого

Якщо особа **добровільно погоджується** перебувати в певному місці або переміщуватися разом з іншою особою, за загальним правилом складу ст. 146 немає.

Однак така згода повинна бути:

- реальною;
- добровільною;
- усвідомленою.

Згода, отримана шляхом насильства, примусу чи обману щодо суті фактичного обмеження свободи, не виключає кримінальної відповідальності.

Особливого значення це набуває щодо малолітніх та осіб, які через свій стан не здатні повною мірою усвідомлювати характер подій.

Момент закінчення незаконного позбавлення волі

Незаконне позбавлення волі є закінченим із моменту, коли потерпілий **фактично втратив можливість вільно залишити певне місце або змінити своє місцеперебування**.

Не потрібно, щоб обмеження свободи тривало певний мінімальний строк.

Навіть відносно короткочасне незаконне утримання може утворювати склад ст. 146.

Водночас тривалість обмеження має значення для кваліфікації: позбавлення волі, **здійснюване протягом тривалого часу**, є кваліфікуючою ознакою ч. 2 ст. 146.

Незаконне позбавлення волі має характер **триваючого кримінального правопорушення**: протиправний стан зберігається доти, доки потерпілого фактично не звільнено або іншим чином не припинено незаконне обмеження його свободи.

Момент закінчення викрадення людини

Викрадення пов'язане з незаконним заволодінням людиною та її **переміщенням із місця, де вона перебувала**.

Закінчений склад наявний, коли винний фактично реалізував незаконне переміщення потерпілого, тобто отримав реальний контроль над його пересуванням і почав переміщувати його всупереч волі.

Якщо винний намагається захопити особу для викрадення, але з незалежних від нього причин не може фактично реалізувати переміщення, за наявності прямого умислу можливе вирішення питання про **замах на викрадення людини**.

Суб'єктивна сторона

Вина – **умисна**.

Особа усвідомлює, що:

- не має законних підстав обмежувати свободу потерпілого;
- потерпілий не бажає такого обмеження чи переміщення;
- і бажає незаконно позбавити його свободи або викрасти.

Для основного складу спеціальний мотив чи мета не є обов'язковими.

Проте **корисливий мотив** утворює кваліфікований склад за ч. 2 ст. 146.

Корисливий мотив

Корисливий мотив має місце, коли незаконне позбавлення волі або викрадення здійснюється з прагнення отримати **матеріальну вигоду для себе чи інших осіб** або уникнути матеріальних витрат.

Наприклад:

- примусити потерпілого передати майно;
- отримати гроші;
- заволодіти транспортним засобом або іншими цінностями;
- досягти іншої майнової вигоди.

Верховний Суд підтверджував можливість кваліфікації незаконного позбавлення волі за ч. 2 ст. 146 за корисливим мотивом, коли обмеження свободи було пов'язане з прагненням заволодіти майном потерпілого.

Суб'єкт

Суб'єкт – **фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку**.

Стаття 146 не включена до переліку кримінальних правопорушень, за які відповідальність відповідно до ч. 2 ст. 22 КК настає з 14 років.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 146 КК

Частина 2 передбачає незаконне позбавлення волі або викрадення людини:

- **щодо малолітнього**;
- **з корисливих мотивів**;
- щодо **двох чи більше осіб**;
- **за попередньою змовою групою осіб**;
- способом, **небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого**;
- таке, що супроводжувалося **заподіянням потерпілому фізичних страждань**;
- **із застосуванням зброї**;
- здійснюване **протягом тривалого часу**.

Для кваліфікації за ч. 2 достатньо хоча б однієї з цих ознак.

Щодо малолітнього

Малолітньою є особа, яка **не досягла 14 років**.

Кваліфікуюче значення має фактичний вік потерпілого та психічне ставлення винного до цієї обставини відповідно до загальних правил про фактичну помилку.

Щодо двох чи більше осіб

Кваліфікуюча ознака наявна, якщо незаконне позбавлення волі чи викрадення охоплює **щонайменше двох потерпілих**.

Не обов'язково, щоб дії щодо них були здійснені абсолютно одночасно, якщо вони становлять реалізацію відповідного єдиного кримінального наміру.

За попередньою змовою групою осіб

Необхідна участь **двох або більше співвиконавців**, які до початку вчинення кримінального правопорушення домовилися про спільне незаконне позбавлення волі або викрадення.

Сам факт присутності кількох осіб не означає автоматично наявності попередньої змови.

Спосіб, небезпечний для життя чи здоров'я

Йдеться про такий спосіб обмеження свободи або переміщення, який **створює реальну небезпеку для життя чи здоров'я потерпілого**.

Наприклад, залежно від конкретних обставин це може бути:

- зв'язування способом, що створює небезпеку задушення;

- перевезення у небезпечних умовах;
- залишення зв’язаної особи у небезпечному середовищі;
- застосування інших методів, здатних реально заподіяти шкоду життю чи здоров’ю.

Важлива саме **реальна небезпечність способу**, а не лише суб’єктивний дискомфорт потерпілого.

Заподіяння фізичних страждань

Кваліфікуюча ознака має місце, коли спосіб незаконного утримання чи викрадення спричиняє потерпілому **істотні фізичні страждання**.

Наприклад:

- тривале зв’язування;
- позбавлення їжі або води;
- утримання в тяжких температурних умовах;
- інші болісні способи поводження.

Якщо при цьому заподіяне тілесне ушкодження, яке утворює самостійний більш тяжкий склад, необхідно вирішувати питання про **кваліфікацію за сукупністю**.

Застосування зброї

Кваліфікуюче значення має саме **застосування зброї** під час незаконного позбавлення свободи чи викрадення.

Залежно від обставин це може полягати не тільки у фактичному заподіянні поранення, а й у використанні зброї як засобу фізичного чи психічного примусу до підкорення.

Тривалий час

КК не встановлює точної кількості годин чи днів, після яких позбавлення волі автоматично визнається здійснюваним протягом тривалого часу.

Це **оцінне поняття**.

Ураховуються:

- загальна тривалість утримання;
- умови перебування;
- характер обмеження;
- стан потерпілого;
- інші конкретні обставини.

Тому немає універсальної формули на кшталт «понад одну добу = тривалий час».

Особливо кваліфікуючі ознаки – ч. 3 ст. 146 КК

Частина 3 передбачає діяння, визначені ч. 1 або 2, якщо вони:

- вчинені **організованою групою**;
- або спричинили **тяжкі наслідки**.

Організована група

Ознака визначається за загальними положеннями ст. 28 КК.

На відміну від простої попередньої змови групи осіб, організована група передбачає **стійке об’єднання декількох осіб, які попередньо зорганізувалися для вчинення цього та/або інших кримінальних правопорушень**, із відповідним рівнем узгодженості та розподілу функцій.

Тяжкі наслідки

«Тяжкі наслідки» у ч. 3 ст. 146 є оцінною ознакою.

До них залежно від конкретних обставин можуть належати, зокрема:

- смерть потерпілого;
- тяжка шкода здоров'ю;
- інші наслідки виняткової тяжкості, причинно пов'язані з незаконним позбавленням волі або викраденням.

Необхідно встановити:

діяння → тяжкий наслідок → причинний зв'язок.

Якщо винний умисно заподіює смерть чи інший самостійний тяжкий злочин, необхідно окремо вирішувати питання про **сукупність кримінальних правопорушень**.

Ст. 146 ↔ ст. 146-1 КК

Це перше ключове розмежування підрозділу.

Ст. 146:

- суб'єкт за загальним правилом будь-який;
- незаконно обмежується свобода або особа викрадається;
- подальше приховування державою факту позбавлення свободи не є обов'язковою ознакою.

Ст. 146-1:

- діє **представник держави, у тому числі іноземної**;
- має місце арешт, затримання, викрадення або інша форма позбавлення волі;
- після цього відбувається **відмова визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцеперебування особи**.

Отже:

звичайне незаконне позбавлення свободи → ст. 146;

державний характер + подальше приховування → ст. 146-1.

Детально це розмежування буде розглянуто у питанні 2.

Ст. 146 ↔ ст. 147 КК

Обидві статті можуть передбачати захоплення або утримання людини.

Вирішальна відмінність – **спеціальна мета**.

За ст. 147 особа захоплюється або утримується **як заручник** з метою змусити третю сторону:

- родичів;
- установу;
- організацію;
- фізичну чи службову особу

вчинити або не вчинити певну дію **як умову звільнення заручника**.

Отже:

обмеження свободи без мети вплинути через потерпілого на третю сторону → ст. 146;

утримання людини як засобу примусу третьої сторони → ст. 147.

Ст. 146 ↔ ст. 149 КК

Викрадення людини може бути і **способом торгівлі людьми**.

Стаття 149 передбачає, зокрема, вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини **з метою експлуатації** із застосуванням визначених законом способів, серед яких прямо названо **викрадення**.

Тому ключовою є **мета експлуатації**.

Ст. 146:

винний незаконно позбавляє людину свободи або викрадає її; мета експлуатації не є обов'язковою.

Ст. 149:

поведінка спрямована на **експлуатацію людини**, а викрадення може виступати способом її залучення до такої ситуації.

Питання про самостійну кваліфікацію викрадення за ст. 146 поряд зі ст. 149 вирішується залежно від того, чи становить конкретне позбавлення свободи самостійний склад, що виходить за межі способу торгівлі людьми.

Базова матриця 146 ↔ 146-1 ↔ 147 ↔ 149

Стаття	**Ключова ознака**
ст. 146	незаконне обмеження свободи / викрадення
ст. 146-1	позбавлення свободи **представником держави + подальше приховування факту або місцеперебування**
ст. 147	захоплення/утримання **як заручника для примусу третьої сторони**
ст. 149	дії щодо людини **з метою експлуатації**

Кваліфікаційний алгоритм

При фактичному обмеженні свободи людини необхідно послідовно встановити:

- **Чи була особа реально позбавлена можливості вільно пересуватися?**
  - якщо ні → ст. 146 відсутня.
- **Чи переміщували потерпілого з місця його перебування?**
  - ні → незаконне позбавлення волі;
  - так → перевіряємо викрадення.
- **Чи існувала законна підстава для обмеження свободи?**
  - якщо так → ст. 146 не застосовується;
  - якщо ні → переходимо далі.
- **Хто вчинив діяння?**
  - представник держави + подальше приховування → перевіряємо ст. 146-1.
- **Чи утримувалася особа для примушування третьої сторони виконати певну вимогу як умову її звільнення?**
  - так → перевіряємо ст. 147.

- **Чи здійснювалися відповідні дії з метою експлуатації людини?**
  - так → перевіряємо ст. 149.
- **Чи є кваліфікуючі ознаки ч. 2 ст. 146?**
  - малолітній;
  - корисливий мотив;
  - двоє чи більше потерпілих;
  - попередня змова групи;
  - небезпечний спосіб;
  - фізичні страждання;
  - зброя;
  - тривале утримання.
- **Чи діяла організована група або настали тяжкі наслідки?**
  - так → ч. 3 ст. 146.

Короткий підсумок

Стаття 146 КК передбачає дві альтернативні форми: незаконне позбавлення волі та викрадення людини.

Основне розмежування між ними:

позбавлення волі = незаконне утримання без обов'язкового переміщення;

викрадення = незаконне заволодіння людиною з її переміщенням.

Незаконне позбавлення волі є закінченим із моменту **фактичної втрати потерпілим свободи пересування** і має триваючий характер. Викрадення є закінченим після фактичної реалізації **незаконного переміщення потерпілого**.

Частина 2 ст. 146 містить вісім альтернативних кваліфікуючих ознак: **малолітній; корисливий мотив; двоє чи більше потерпілих; попередня змова групи осіб; небезпечний спосіб; фізичні страждання; застосування зброї; тривалий час**. Частина 3 – **організована група або тяжкі наслідки**.

Для всього підрозділу слід запам'ятати базову формулу:

ст. 146 – свобода;

ст. 146-1 – свобода + представник держави + приховування;

ст. 147 – свобода + примус третьої сторони через заручника;

ст. 149 – дії щодо людини + мета експлуатації.

Насильницьке зникнення: спеціальний суб'єкт і відмежування від незаконного позбавлення волі та викрадення людини

Нормативна основа: ст. 146-1 КК України; Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р.

Стаття 146-1 КК України передбачає спеціальний склад кримінального правопорушення, пов'язаний із **позбавленням людини свободи представником держави та**

подальшим приховуванням самого факту такого позбавлення свободи або інформації про долю чи місцеперебування особи.

Частина 1 ст. 146-1 охоплює:

- арешт;
- затримання;
- викрадення;
- інше позбавлення волі людини,

вчинене **представником держави, у тому числі іноземної**, з подальшою:

- відмовою визнати факт такого позбавлення волі;
- або приховуванням даних про долю людини чи місце її перебування.

Саме ця двоелементна конструкція відрізняє насильницьке зникнення від звичайного незаконного позбавлення волі чи викрадення людини.

Об'єкт кримінального правопорушення

Основним безпосереднім об'єктом є **особиста свобода людини**.

Додатково посягання зачіпає:

- особисту безпеку;
- право особи на правовий захист;
- право родичів та інших осіб знати про долю і місцеперебування затриманого;
- встановлений порядок здійснення державою владних повноважень щодо обмеження свободи.

Особлива суспільна небезпечність насильницького зникнення полягає в тому, що особу не лише фактично позбавляють свободи, а й **виводять з-під правового захисту шляхом приховування самого факту позбавлення волі або її місцеперебування**.

Потерпілий

Потерпілим може бути **будь-яка людина**, яку позбавлено свободи у спосіб, передбачений ст. 146-1.

Спеціального статусу потерпілого закон не вимагає.

Об'єктивна сторона

Частина 1 ст. 146-1 має складну конструкцію і передбачає **послідовність двох взаємопов'язаних елементів**.

Спочатку має місце:

арешт / затримання / викрадення / інше позбавлення волі.

Після цього:

відмова визнати факт такого позбавлення волі або
приховування даних про долю чи місцеперебування потерпілого.

Отже, формула складу:

державне позбавлення свободи + подальше приховування = насильницьке зникнення.

Саме позбавлення волі без подальшої відмови у його визнанні або приховування інформації ще не утворює закінченого складу ч. 1 ст. 146-1.

Форми позбавлення волі

Закон прямо називає:

- арешт;
- затримання;
- викрадення;
- **будь-яку іншу форму позбавлення волі**.

Тому спосіб первинного позбавлення свободи має широке значення.

Воно може зовнішньо нагадувати як формальне затримання представниками влади, так і звичайне викрадення.

Вирішальним є не формальна назва дії, а:

- фактичне позбавлення людини свободи;
- спеціальний суб'єкт;
- подальше приховування.

Відмова визнати факт позбавлення волі

Це може полягати, наприклад, у запереченні того, що особу:

- затримували;
- доставляли до певної установи;
- утримували під контролем відповідних представників держави.

Відмова може бути:

- прямою;
- вираженою через офіційну відповідь;
- фактичною, коли компетентні особи свідомо заперечують очевидний факт перебування особи під їх контролем.

Приховування даних про долю або місцеперебування

Інша альтернативна форма полягає у **свідомому ненаданні або приховуванні інформації** про:

- місце утримання;
- подальше переміщення;
- стан особи;
- її долю;
- факт смерті;
- інші дані, які дозволили б встановити, що сталося з потерпілим.

Для складу достатньо або відмови визнати факт позбавлення свободи, або приховування відповідних даних.

Спеціальний суб'єкт

Головною ознакою ст. 146-1 є **спеціальний суб'єкт – представник держави, у тому числі іноземної**.

Примітка до ст. 127 КК прямо встановлює, що поняття представника держави застосовується також для ст. 146-1.

До представників держави належать:

- службові особи;
- особи, які виступають як офіційні;
- особи, які діють з підбурювання службових осіб;
- особи, які діють з їх відома;
- особи, які діють за їх мовчазної згоди.

Отже, поняття спеціального суб'єкта є **ширшим за класичне поняття службової особи**.

Представник іноземної держави

КК містить окреме широке визначення представника іноземної держави.

До таких осіб належать, зокрема:

- державні службовці іноземної держави;
- військовослужбовці її збройних сил;
- працівники поліції;
- органів державної безпеки;
- розвідувальних органів;
- інші особи, які займають посади в державних органах;
- особи, які діють за їх наказом.

КК також прямо включає до цього поняття певні категорії представників незаконних збройних формувань та окупаційних структур, пов'язаних із Російською Федерацією.

Особа, яка діє з відома або мовчазної згоди держави

Для ст. 146-1 не обов'язково, щоб виконавець формально перебував на державній службі.

Якщо особа діє:

- з підбурювання представника держави;
- з його відома;
- за його мовчазної згоди,

вона також може визнаватися представником держави для цілей цієї статті.

Ця конструкція узгоджується з міжнародним розумінням насильницького зникнення.

Міжнародно-правове поняття насильницького зникнення

Україна є учасницею **Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень** 2006 р.; для України вона набула чинності у 2015 р.

Конвенційна конструкція також виходить із поєднання:

- позбавлення свободи;
- участі, дозволу, підтримки або згоди держави;
- подальшої відмови визнати позбавлення свободи або приховування долі чи місцеперебування особи.

Міжнародне право розглядає насильницьке зникнення як особливо тяжке порушення, а **широкопоширена чи систематична практика насильницьких зникнень може становити злочин проти людства**.

Момент закінчення

Для закінченого складу ч. 1 ст. 146-1 недостатньо лише первинного позбавлення свободи.

Необхідний другий елемент:

подальша відмова визнати факт позбавлення свободи або приховування даних про долю чи місцеперебування особи.

Саме з появою цієї ознаки формується повний склад насильницького зникнення.

За своєю природою таке кримінальне правопорушення має **триваючий характер**, оскільки стан невизначеності щодо долі або місцеперебування потерпілого може підтримуватися протягом тривалого часу.

Міжнародна конвенція прямо враховує **тривалий характер насильницького зникнення**, зокрема при визначенні початку перебігу строків давності.

Суб'єктивна сторона

Вина – **умисна**.

Винний усвідомлює:

- факт позбавлення людини свободи;
- свій державний або прирівняний до нього статус;
- подальше заперечення або приховування інформації;

і бажає здійснити відповідні дії.

Спеціального мотиву чи мети ч. 1 ст. 146-1 не встановлює.

Відповідальність керівника – ч. 2 ст. 146-1 КК

Частина 2 передбачає окремі форми відповідальності:

- **видання наказу або розпорядження** про вчинення насильницького зникнення;
- **невжиття керівником заходів для припинення таких дій**, якщо йому стало відомо про їх вчинення підлеглими;
- **неповідомлення компетентних органів** про кримінальне правопорушення.

Таким чином, закон охоплює не лише безпосереднього виконавця, а й **командну або управлінську відповідальність керівника**.

Видання наказу або розпорядження

Відповідальність виникає за саме **видання наказу чи розпорядження про вчинення дій**, передбачених ч. 1.

Це самостійна конструкція.

Керівник не повинен обов'язково сам:

- затримувати потерпілого;
- утримувати його;
- приховувати місцеперебування.

Достатньо встановити передбачену законом форму управлінської участі.

Невжиття заходів керівником

Друга конструкція ч. 2 пов'язана з бездіяльністю керівника.

Необхідно встановити:

- підлеглі вчиняють дії, передбачені ч. 1;
- керівникові про це **стало відомо**;

- він має реальну можливість та повноваження реагувати;
- не вживає заходів для припинення;
- не повідомляє компетентні органи.

Ця конструкція відповідає міжнародному підходу до відповідальності начальника за насильницькі зникнення. Міжнародна конвенція окремо вимагає встановлення відповідальності керівника, який знав про такі дії підлеглих або свідомо ігнорував очевидну інформацію та не вжив необхідних заходів.

Ст. 146-1 ⇹ ст. 146 КК

Це основне розмежування.

Спільна ознака:

в обох випадках особу фактично позбавляють свободи.

Відмінності:

Ознака	**ст. 146**	**ст. 146-1**
Суб'єкт	загальний	**представник держави або прирівняна особа**
Позбавлення свободи	обов'язкове	обов'язкове
Подальше приховування	не потрібне	**обов'язкове**
Державний елемент	не потрібний	**визначальний**
Доля/місцеперебування потерпілого приховується	факультативно	**конструктивна ознака**

Формула:

незаконно позбавили свободи → ст. 146;

представник держави позбавив свободи + факт або місцеперебування приховують → ст. 146-1.

Тому сам факт незаконного затримання службовою особою ще **не автоматично означає насильницьке зникнення**.

Потрібний саме другий елемент – **відмова у визнанні або приховування інформації**.

Ст. 146-1 ⇹ ст. 147 КК

За ст. 147 людина захоплюється або утримується як **заручник**.

Визначальною є спеціальна мета:

змусити третю сторону вчинити або утриматися від певної дії як умови звільнення заручника.

За ст. 146-1 такої мети не потрібно.

Натомість визначальними є:

- державний елемент;
- позбавлення свободи;
- подальше приховування.

Отже:

людину приховано утримує представник держави → ст. 146-1;

людину утримують як засіб тиску на третю сторону → ст. 147.

Якщо в конкретній ситуації одночасно наявні ознаки кількох складів, питання кваліфікації вирішується з урахуванням конкуренції та сукупності норм.

Ст. 146-1 ↔ ст. 149 КК

Для ст. 149 визначальною є **мета експлуатації людини**.

Для ст. 146-1 – **державне позбавлення свободи з подальшим приховуванням**.

Отже:

мета експлуатації → перевіряємо ст. 149;

представник держави + приховування долі чи місцеперебування → ст. 146-1.

Якщо особу спочатку насильницьки зникають, а потім використовують з метою експлуатації, необхідно окремо оцінювати фактичні ознаки обох складів.

Насильницьке зникнення ↔ особа, зникла безвісти

Не кожна особа, яка фактично зникла або місцеперебування якої невідоме, є потерпілою від кримінального правопорушення за ст. 146-1.

Необхідно встановити саме:

позбавлення свободи + державний елемент + подальше приховування.

Тому поняття **«особа, зникла безвісти»** та **«жертва насильницького зникнення»** не є тотожними.

Відсутність законного оформлення затримання

Сам по собі факт того, що затримання:

- не зареєстроване;
- не оформлене процесуально;
- здійснене з порушенням процедури,

ще не достатній для ст. 146-1.

Необхідно встановити, що після позбавлення свободи мала місце **свідома відмова визнати його факт або приховування інформації про потерпілого**.

Це дозволяє відмежувати насильницьке зникнення від інших форм незаконного затримання.

Базова матриця 146 ↔ 146-1 ↔ 147 ↔ 149

Стаття	Визначальна ознака
ст. 146	незаконне позбавлення свободи або викрадення
ст. 146-1	**представник держави + позбавлення свободи + приховування**
ст. 147	захоплення/утримання людини для **примусу третьої сторони**
ст. 149	дії щодо людини з **метою експлуатації**

Кваліфікаційний алгоритм

При зникненні особи необхідно послідовно встановити:

- **Чи була вона фактично позбавлена свободи?**
  - якщо ні → ст. 146-1 відсутня.
- **Хто здійснив позбавлення свободи?**
  - звичайна приватна особа → передусім перевіряємо ст. 146;
  - представник держави або особа, прирівняна до нього → переходимо далі.
- **Чи визнається факт затримання або місцеперебування потерпілого?**
  - так → самої ознаки насильницького зникнення недостатньо;
  - ні → перевіряємо ст. 146-1.
- **Чи приховуються відомості про долю або місцеперебування людини?**
  - так → наявний ключовий другий елемент складу.
- **Чи утримується людина для тиску на третю сторону?**
  - так → перевіряємо ст. 147.
- **Чи є мета експлуатації?**
  - так → перевіряємо ст. 149.
- **Чи видав керівник наказ про насильницьке зникнення?**
  - так → ч. 2 ст. 146-1.
- **Чи знав керівник про дії підлеглих і не припинив їх та не повідомив компетентні органи?**
  - так → ч. 2 ст. 146-1.

Короткий підсумок

Насильницьке зникнення за ст. 146-1 КК має двоелементну конструкцію:

позбавлення свободи представником держави

+

подальша відмова визнати цей факт або приховування долі чи місцеперебування потерпілого.

Саме **державний елемент і подальше приховування** відрізняють ст. 146-1 від звичайного незаконного позбавлення волі за ст. 146.

Частина 2 ст. 146-1 окремо криміналізує:

видання наказу про насильницьке зникнення та **бездіяльність керівника, який знає про такі дії підлеглих, але не припиняє їх і не повідомляє компетентні органи**.

Основне розмежування:

ст. 146 – незаконне позбавлення свободи;

ст. 146-1 – державне позбавлення свободи + приховування;

ст. 147 – утримання як засіб примусу третьої сторони;

ст. 149 – дії щодо людини з метою її експлуатації.

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень додатково підкреслює **триваючий характер** цього кримінального правопорушення та особливу відповідальність керівників за дії підлеглих.

Захоплення заручників: спеціальна мета як визначальна ознака; відмежування від ст. 146 і терористичного акту

Нормативна основа: ст. 147, ст. 258 КК України; Закон України «Про боротьбу з тероризмом».

Стаття 147 КК України передбачає відповідальність за **захоплення або тримання особи як заручника** з метою спонукання визначеної третьої сторони до вчинення або утримання від вчинення будь-якої дії **як умови звільнення заручника**. Саме ця спеціальна мета є ключовою ознакою, що відмежовує захоплення заручників від звичайного незаконного позбавлення волі чи викрадення людини.

Об'єкт кримінального правопорушення

Основним безпосереднім об'єктом є **особиста свобода людини**.

Додатковими об'єктами можуть бути:

- життя;
- здоров'я;
- особиста безпека;
- нормальна діяльність державних органів, установ, підприємств, організацій;
- безпека інших фізичних осіб, до яких висуваються вимоги.

Особливість ст. 147 полягає в тому, що потерпілий фактично використовується винним **як засіб тиску на іншу особу чи організацію**.

Потерпілий

Потерпілим є **особа, яку захоплено або тримають як заручника**.

Верховний Суд окремо наголошував, що потерпілим за ст. 147 є саме захоплена особа, а не установа, підприємство чи інша третя сторона, до якої винний висуває вимоги.

Об'єктивна сторона

Стаття 147 передбачає дві альтернативні форми діяння:

- **захоплення особи як заручника**;
- **тримання особи як заручника**.

Для складу достатньо однієї з них, якщо вона поєднана зі спеціальною метою, передбаченою статтею.

Захоплення заручника

Захоплення полягає у фактичному встановленні **протиправного контролю над особою**, внаслідок якого вона позбавляється свободи.

Залежно від обставин це може здійснюватися шляхом:

- фізичного насильства;
- погроз;
- застосування зброї;
- обману;
- використання безпорадного стану;
- інших способів, які дозволяють винному підкорити потерпілого своїй волі.

Захоплення не обов'язково передбачає переміщення особи в інше місце.

Тому заручником може бути, наприклад, особа, яку винний утримує у тому самому приміщенні, де її застав, якщо вона фактично позбавлена свободи і використовується для висування вимог третій стороні.

Тримання заручника

Тримання полягає у **продовженні вже існуючого позбавлення свободи** потерпілого з використанням його становища як засобу впливу на третю сторону.

Тому ст. 147 може застосовуватися і тоді, коли особа спочатку була позбавлена свободи з іншої причини, але згодом винний вирішив використати її як заручника і висунув відповідні вимоги.

Визначальним стає момент виникнення **спеціальної мети**.

Спеціальна мета

Це центральна ознака ст. 147 КК.

Захоплення або тримання здійснюється з метою **спонукати**:

- родичів затриманого;
- державну установу;
- іншу установу;
- підприємство;
- організацію;
- фізичну особу;
- службову особу

до:

- **вчинення певної дії**;
- або **утримання від певної дії**

як умови звільнення заручника.

Тобто конструкція має вигляд:

заручник → вимога третій стороні → виконання вимоги як умова звільнення.

Саме цей трикутник є визначальним для ст. 147.

Характер вимоги

Закон використовує формулювання **«будь-яка дія»**, тому вимога може мати різний зміст.

Наприклад:

- передати гроші;
- надати транспорт;
- звільнити певну особу;
- припинити певні дії;
- допустити винного до певного місця;
- забезпечити його безпечний вихід;
- виконати іншу умову.

Для ст. 147 не обов’язково, щоб вимога була правомірною чи неправомірною за своїм змістом.

Важливо, що її виконання ставиться винним **у залежність від звільнення заручника**.

Кому висувається вимога

Вимога має бути спрямована **не самому заручнику як такому, а третій стороні**, перелік якої визначений ст. 147.

Саме цей момент відмежовує ст. 147 від багатьох інших форм примусу.

Наприклад:

«віддай мені гроші, і я тебе відпущу», якщо вимога адресована самому утримуваному потерпілому, ще не автоматично утворює ст. 147; необхідно оцінювати інші склади, зокрема незаконне позбавлення волі, вимагання, розбій тощо.

Натомість:

«ваше підприємство повинно передати мені гроші, і тоді я відпущу працівника» – типова конструкція захоплення заручника.

Саме подібну ситуацію ККС ВС розглядав у справі, де особа захопила працівників підприємства та вимагала від підприємства 300 000 грн як умову їх звільнення. Суд визнав визначальною саме спеціальну мету впливу на третю сторону.

Чи потрібно, щоб третя сторона виконала вимогу

Ні.

Для закінченого складу ст. 147 не потрібно, щоб:

- вимога була виконана;
- винний фактично отримав гроші чи іншу вигоду;
- заручника було звільнено;
- винний досяг кінцевої мети.

Важливо, що особу фактично захоплено або утримують **саме з метою примусити третю сторону**.

Момент закінчення

Захоплення заручника має **формальний склад**.

Кримінальне правопорушення є закінченим, коли:

- особу фактично захоплено або утримують;
- це здійснюється з передбаченою ст. 147 спеціальною метою.

Фактичне виконання вимог третьою стороною не є необхідним.

Якщо винний лише намагається захопити особу як заручника, але з незалежних від нього причин не може встановити фактичний контроль над нею, за наявності прямого умислу можливий **замах на захоплення заручника**.

Суб’єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Винний:

- усвідомлює, що захоплює або утримує особу проти її волі;
- усвідомлює, що використовує її як засіб тиску;
- бажає цього;
- переслідує спеціальну мету – **спонукати третю сторону до певної поведінки як умови звільнення заручника**.

Тому без встановлення спеціальної мети **кваліфікація за ст. 147 неможлива**.

Суб'єкт

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла **14-річного віку**.

Частина 2 ст. 22 КК прямо відносить захоплення заручників за ст. 147 до кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає з 14 років.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 147 КК

Частина 2 передбачає відповідальність, якщо захоплення або тримання заручника:

- вчинене **щодо неповнолітнього**;
- вчинене **організованою групою**;
- поєднане з **погрозою знищення людей**;
- спричинило **тяжкі наслідки**.

Щодо неповнолітнього

Неповнолітньою є особа, яка **не досягла 18-річного віку**.

Тут слід звернути увагу на відмінність від ч. 2 ст. 146 КК:

- ст. 146 кваліфікує діяння щодо **малолітнього** – до 14 років;
- ст. 147 – щодо **неповнолітнього** – до 18 років.

Це типова тестова пастка.

Організована група

Ознака встановлюється відповідно до загальних положень ст. 28 КК.

Вона передбачає стійке попереднє об'єднання декількох осіб для вчинення цього або інших кримінальних правопорушень із відповідним рівнем організованості.

Сам факт участі кількох осіб ще не означає автоматично **організовану групу**.

Погроза знищення людей

Йдеться про погрозу спричинити загибель:

- заручника;
- інших осіб;
- групи людей.

Наприклад, погроза:

- підірвати приміщення із заручниками;
- здійснити підпал;
- розстріляти присутніх;
- застосувати інший засіб масового або небезпечного впливу.

У справі, яку аналізував ККС ВС, винний облив приміщення бензином і погрожував підпалити його разом із людьми, що було враховано як кваліфікуючу ознаку ч. 2 ст. 147.

Тяжкі наслідки

Це оцінне поняття.

До тяжких наслідків залежно від конкретних обставин можуть належати, зокрема:

- смерть потерпілого;
- тяжкі тілесні ушкодження;

- тяжкі психічні наслідки;
- інші наслідки виняткової тяжкості.

Необхідний причинний зв'язок між захопленням або триманням заручника та відповідним наслідком.

Якщо винний **умисно вбиває заручника**, вчинене за наявності відповідних ознак потребує додаткової кваліфікації за **п. 3 ч. 2 ст. 115 КК** поряд зі ст. 147.

Ст. 147 ↔ ст. 146 КК

Це головне розмежування.

В обох випадках особа може бути:

- захоплена;
- позбавлена свободи;
- утримуватися проти своєї волі.

Але вирішальним є **мета**.

Ст. 146:

винний незаконно позбавляє людину свободи або викрадає її, але не використовує її як засіб примусу третьої сторони в розумінні ст. 147.

Ст. 147:

потерпілий використовується **як заручник** для спонукання іншої особи чи організації виконати певну вимогу як умову звільнення.

ККС ВС прямо сформулював: саме **мета, яку переслідує винний**, є критерієм розмежування ст. 146 і 147 КК.

Формула:

просто позбавили свободи → ст. 146;

позбавили свободи, щоб через потерпілого змусити третю сторону діяти → ст. 147.

Чи потрібно додатково кваліфікувати за ст. 146

Якщо незаконне позбавлення волі є **необхідним способом захоплення або тримання заручника** і повністю охоплюється ст. 147, додаткова кваліфікація за ст. 146 за той самий епізод не потрібна.

Ст. 147 виступає спеціальною нормою щодо такої форми незаконного обмеження свободи.

Однак якщо існує **самостійний епізод незаконного позбавлення волі**, який не охоплюється захопленням заручника, питання про сукупність вирішується окремо.

Ст. 147 ↔ ст. 146-1 КК

За ст. 146-1 визначальними є:

- представник держави;
- позбавлення свободи;
- подальше приховування факту, долі або місцеперебування потерпілого.

За ст. 147:

- державний статус суб'єкта не потрібний;
- приховування не є обов'язковим;
- визначальною є **мета примусу третьої сторони через заручника**.

Отже:

державне позбавлення свободи + приховування → ст. 146-1;

утримання людини для висування вимог третій стороні → ст. 147.

Ст. 147 ⇔ ст. 149 КК

Для торгівлі людьми центральною ознакою є **мета експлуатації**.

Для захоплення заручників – **мета примусити третю сторону** виконати певну умову.

Отже:

заручник = засіб тиску на третю сторону;

потерпілий від торгівлі людьми = об'єкт подальшої експлуатації.

Сам факт переміщення, утримання чи передачі особи не дозволяє розмежувати ці склади без аналізу **кінцевої мети**.

Ст. 147 ⇔ терористичний акт за ст. 258 КК

Захоплення заручників і терористичний акт належать до різних розділів Особливої частини КК і мають різні безпосередні об'єкти.

Ст. 147 КК охороняє передусім **особисту свободу**.

Ст. 258 КК охороняє **громадську безпеку**.

Терористичний акт полягає у:

- застосуванні зброї;
- вибуху;
- підпалі;
- інших діях,

які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії вчиняються зі спеціальною **терористичною метою**, передбаченою ст. 258 КК.

Відмінність за способом

Ст. 147:

обов'язково має місце **захоплення або тримання конкретної людини як заручника**.

Ст. 258:

обов'язкове захоплення конкретної людини відсутнє; діяння спрямоване на створення **загальної небезпеки** шляхом зброї, вибуху, підпалу чи інших небезпечних дій.

Відмінність за метою

За ст. 147 мета конкретна:

змусити визначену третю сторону вчинити або не вчинити будь-яку дію як умову звільнення конкретного заручника.

За ст. 258 спеціальна мета пов'язана з:

- порушенням громадської безпеки;
- залякуванням населення;
- провокацією воєнного конфлікту чи міжнародного ускладнення;

- впливом на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади, місцевого самоврядування, службовими особами, об'єднаннями громадян, юридичними особами;
- привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного.

ККС ВС наголошує, що **спеціальна терористична мета є обов'язковою ознакою ст. 258 і повинна бути доведена**.

Ст. 147 і ст. 258 можуть поєднуватися

Не слід виходити з того, що ст. 147 та ст. 258 завжди взаємно виключають одна одну.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» прямо відносить **захоплення заручників** до можливих проявів терористичної діяльності та передбачає, що коли терористична діяльність супроводжується кримінальними правопорушеннями, зокрема передбаченими ст. 147 і ст. 258–260 КК, відповідальність настає за відповідними нормами КК.

Тому за наявності **самостійних ознак обох складів** можлива їх сукупність.

Наприклад, якщо особа:

- захоплює заручників;
- одночасно здійснює вибухи або інші загальнонебезпечні дії;
- переслідує не лише вимогу як умову звільнення заручників, а й спеціальну терористичну мету,

необхідно окремо перевіряти **ст. 147 і ст. 258 КК**.

Захоплення заручника з корисливою вимогою

Корисливий характер вимоги **не виключає ст. 147**.

Наприклад, вимога до підприємства передати гроші як умову звільнення його працівника може утворювати саме захоплення заручника.

Це підтверджено практикою ККС ВС.

При цьому залежно від обставин необхідно перевіряти, чи не утворює поведінка винного додатково інший самостійний майновий склад.

Відмежування від вимагання

При вимаганні винний вимагає:

- передачі чужого майна;
- права на майно;
- інших дій майнового характеру

під відповідними погрозами.

При ст. 147 визначальним є те, що **людина захоплена або утримується саме як заручник**, а виконання вимоги є умовою її звільнення.

Тому якщо майнова вимога пред'являється третій стороні під умовою звільнення заручника, першочергово наявні ознаки **ст. 147**, а питання про додаткову кваліфікацію за майновою нормою залежить від конкретної конструкції діяння.

Базова матриця розмежування

Стаття	Що відбувається з потерпілим	Визначальна мета
ст. 146	незаконно позбавлений свободи / викрадений	спеціальна мета не потрібна
ст. 146-1	позбавлений свободи представником держави, місцеперебування приховують	приховування факту/долі – конструктивна ознака
ст. 147	захоплений або утримується як заручник	**примус третьої сторони як умова звільнення**
ст. 149	вербування, переміщення, переховування, передача, одержання тощо	**експлуатація**
ст. 258	створюється загальнонебезпечна ситуація	**спеціальна терористична мета**

Кваліфікаційний алгоритм

При фактичному захопленні чи утриманні людини необхідно встановити:

- **Чи обмежена свобода потерпілого?**
- **Навіщо його утримують?**
  - без спеціальної мети примусу третьої сторони → перевіряємо ст. 146;
  - щоб приховати державне позбавлення свободи → ст. 146-1;
  - щоб змусити третю сторону до певної поведінки → перевіряємо ст. 147;
  - для експлуатації → перевіряємо ст. 149.
- **Кому адресована вимога?**
  - третій стороні → ознака ст. 147;
  - лише самому потерпілому → необхідний аналіз інших складів.
- **Чи пов'язане звільнення потерпілого з виконанням вимоги?**
  - так → ключова ознака ст. 147.
- **Чи є потерпілий неповнолітнім?**
  - так → ч. 2 ст. 147.
- **Чи діяла організована група?**
  - так → ч. 2 ст. 147.
- **Чи була погроза знищення людей?**
  - так → ч. 2 ст. 147.
- **Чи настали тяжкі наслідки?**
  - так → ч. 2 ст. 147.
- **Чи застосовувалися вибух, підпал, зброя або інші загальнонебезпечні дії зі спеціальною терористичною метою?**
  - так → окремо перевіряємо ст. 258 КК.

Короткий підсумок

Стаття 147 КК – це не просто незаконне позбавлення людини свободи.

Її визначальна конструкція:

захоплення або тримання людини

+
використання її як заручника

+
мета змусити третю сторону вчинити або не вчинити певну дію

+

виконання цієї вимоги ставиться умовою звільнення заручника.

Саме **спеціальна мета** є основним критерієм розмежування ст. 147 та ст. 146, що прямо підтверджено практикою ККС ВС.

Основна формула для ЄДКІ:

ст. 146 – «я незаконно утримую тебе»;

ст. 146-1 – «держава позбавила тебе свободи і приховує, де ти»;

ст. 147 – «я утримую тебе, щоб змусити когось іншого виконати мою вимогу»;

ст. 149 – «я здійснюю дії щодо тебе з метою експлуатації»;

ст. 258 – «я створюю загальну небезпеку зі спеціальною терористичною метою».

Торгівля людьми: форми об'єктивної сторони, мета експлуатації, способи впливу, уразливий стан; особливості щодо дітей

Нормативна основа: ст. 149 КК України.

Стаття 149 КК передбачає відповідальність за **торгівлю людиною**, а також за її **вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання**, якщо відповідні дії вчиняються **з метою експлуатації** та з використанням передбачених законом способів впливу.

Для повнолітнього потерпілого базова конструкція має вигляд:

дія щодо людини + один із передбачених законом способів впливу + мета експлуатації → ст. 149 КК.

Щодо дитини діє спеціальне правило:

вербування / переміщення / переховування / передача / одержання дитини + мета експлуатації → ст. 149 незалежно від використання способів впливу.

Об'єкт і потерпілий

Основним безпосереднім об'єктом є **свобода, честь і гідність людини**.

Залежно від форми експлуатації додатковими об'єктами можуть бути:

- життя;
- здоров'я;
- статева свобода та статева недоторканість;
- трудові права;

- тілесна недоторканність;
- нормальний фізичний і психічний розвиток дитини.

Потерпілим може бути **будь-яка людина**, незалежно від:

- громадянства;
- статі;
- віку;
- соціального становища;
- факту перетинання державного кордону.

Для ст. 149 **переміщення потерпілого через державний кордон не є обов'язковим**. Торгівля людьми може повністю відбуватися в межах одного населеного пункту або території України.

Форми об'єктивної сторони

Частина 1 ст. 149 передбачає такі альтернативні форми:

- **торгівля людиною**;
- **вербування**;
- **переміщення**;
- **переховування**;
- **передача**;
- **одержання людини**.

Для наявності складу не потрібно, щоб одна особа самостійно виконала весь ланцюг.

Наприклад, різні учасники можуть:

вербувати → перевозити → переховувати → передавати → одержувати потерпілого.

За наявності відповідного умислу відповідальність кожного визначається за характером його участі.

Торгівля людиною

Під торгівлею людиною розуміється поводження з людиною фактично **як з об'єктом передачі між особами**, зокрема її передача та одержання за винагороду чи іншу вигоду.

Людина при цьому не може бути правомірним предметом цивільно-правового обороту.

У сучасній судовій практиці за ст. 149, зокрема, розглядалися випадки **продажу батьками новонароджених або малолітніх дітей**.

Вербування

Вербування – залучення людини до майбутньої експлуатації, досягнення з нею домовленості або схиляння її до відповідної діяльності.

Вербування може здійснюватися:

- особисто;
- через знайомих;
- через оголошення;
- через соціальні мережі;
- шляхом пропозиції працевлаштування;

- під виглядом навчання, догляду, шлюбу чи іншої діяльності.

У справі № 727/9754/18 ККС ВС погодився з кваліфікацією дій як вербування шляхом **обману**, коли потерпілій запропонували роботу в Італії з догляду за людьми похилого віку, а фактично її спрямували до заняття проституцією.

Переміщення

Переміщення означає **зміну місцеперебування потерпілого**, пов'язану з реалізацією мети експлуатації.

Це може бути переміщення:

- в межах міста;
- між областями;
- територією України;
- через державний кордон.

Тому:

транскордонність ≠ обов'язкова ознака торгівлі людьми.

Переховування

Переховування полягає у **приховуванні потерпілого або створенні умов, що ускладнюють його виявлення, звільнення чи звернення по допомогу**.

Воно може поєднуватися з:

- обмеженням пересування;
- вилученням документів;
- постійним контролем;
- ізоляцією;
- зміною місця перебування.

Передача та одержання

Передача – фактичне передання потерпілого під контроль іншої особи.

Одержання – встановлення іншою особою фактичного контролю над потерпілим.

Ці форми можуть бути як оплатними, так і пов'язаними з іншою вигодою чи домовленістю.

Момент закінчення

Стаття 149 не вимагає, щоб **експлуатація фактично вже розпочалася**.

Якщо, наприклад, особу завербовано з метою трудової або сексуальної експлуатації із застосуванням передбаченого законом способу, склад може бути закінченим **уже з моменту вербування**.

Отже:

мета експлуатації ≠ обов'язкове фактичне досягнення експлуатації.

Важливо довести, що відповідна мета існувала **на момент вчинення вербування, переміщення, переховування, передачі чи одержання**.

Мета експлуатації

Мета експлуатації є обов'язковою суб'єктивною ознакою ст. 149 КК.

Примітка до статті визначає експлуатацію широко і невичерпно.

До неї належать:

- усі форми **сексуальної експлуатації**;
- використання в порнобізнесі;
- **примусова праця**;
- примусове надання послуг;
- рабство;
- звичаї, подібні до рабства;
- підневільний стан;
- боргова кабала;
- **вилучення органів**;
- проведення дослідів над людиною без її згоди;
- усиновлення (удочеріння) з метою наживи;
- примусова вагітність;
- примусове переривання вагітності;
- примусове одруження;
- **примусове втягнення у заняття жебрацтвом**;
- втягнення у злочинну діяльність;
- використання у збройних конфліктах;
- інші форми експлуатації.

Слово **«тощо»** означає, що перелік не є вичерпним, однак інші форми повинні за своїм змістом становити саме **експлуатацію людини**.

Сексуальна експлуатація

Сексуальна експлуатація полягає у використанні сексуальної поведінки людини **в інтересах іншої особи**, зазвичай для отримання матеріальної чи іншої вигоди.

Стаття 149 застосовується не тому, що потерпіла особа займається проституцією як такою, а тому, що щодо неї здійснюються передбачені статтею дії **з метою її експлуатації**.

Трудова експлуатація

Трудова експлуатація може виражатися, зокрема, у:

- примусовій праці;
- роботі без можливості добровільно її залишити;
- фактичному підневільному становищі;
- примусовому наданні послуг;
- вилученні заробітку під контролем експлуататора.

У справі № 127/1309/19 Верховний Суд залишив без змін засудження особи, яка, використовуючи уразливий стан потерпілого, вербувала, переміщувала й переховувала його, контролювала пересування та використовувала для **жебракування**, забираючи отримані ним гроші.

Способи впливу на повнолітнього потерпілого

Частина 1 ст. 149 називає:

- **примус**;

- **викрадення**;
- **обман**;
- **шантаж**;
- використання матеріальної чи іншої залежності потерпілого;
- використання його **уразливого стану**;
- **підкуп третьої особи**, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Ці способи демонструють, чому формальна згода повнолітнього потерпілого не завжди означає добровільність його становища.

Примус

Примус полягає у впливі на волю потерпілого, внаслідок якого він змушений діяти **всупереч власному бажанню**.

Може застосовуватися:

- фізичний вплив;
- психічний вплив;
- погрози;
- створення ситуації, у якій особа фактично позбавлена реальної свободи вибору.

Застосування насильства може одночасно утворювати кваліфікуючі ознаки ч. 2 або ч. 3 ст. 149 залежно від його небезпечності.

Викрадення

Викрадення людини може виступати **способом торгівлі людьми**.

Саме тому одна й та сама фактична поведінка може зовнішньо нагадувати ст. 146 КК.

Розмежування здійснюється передусім за **метою експлуатації**.

Обман

Обман полягає у повідомленні потерпілому неправдивої інформації або приховуванні істотних обставин, внаслідок чого людина погоджується на:

- працевлаштування;
- поїздку;
- проживання;
- іншу діяльність,

не знаючи про справжню мету винного.

Типова конструкція:

обіцяють легальну роботу → фактично планують сексуальну або трудову експлуатацію.

Саме такий механізм був предметом оцінки ККС ВС у справі № 727/9754/18.

Шантаж

Шантаж передбачає загрозу:

- розголосити певні відомості;
- заподіяти шкоду правам чи інтересам потерпілого або близьких;
- використати компрометуючу чи іншу чутливу інформацію,

щоб підкорити волю потерпілого.

Матеріальна або інша залежність

Залежність може бути:

- фінансовою;
- житловою;
- службовою;
- сімейною;
- іншою фактично значущою залежністю.

Визначальним є те, що винний **використовує цю залежність для залучення людини до експлуатації**.

Уразливий стан

Поняття уразливого стану прямо визначене **п. 2 примітки до ст. 149 КК**.

Це стан особи, зумовлений:

- фізичними властивостями;
- психічними властивостями;
- зовнішніми обставинами,

який:

- позбавляє або обмежує здатність усвідомлювати свої дії чи керувати ними;
- обмежує можливість приймати самостійні рішення;
- обмежує здатність чинити опір незаконним діям;

а також **збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин**.

Уразливий стан ≠ просто складне життя

Сам факт:

- безробіття;
- низького доходу;
- сімейних проблем;
- переїзду;
- хвороби

ще не означає автоматично уразливого стану за ст. 149.

Необхідно встановити, що відповідні обставини **реально знижували здатність потерпілого вільно приймати рішення або чинити опір** і що винний це усвідомлював та використав.

ККС ВС прямо зазначав: використання уразливого стану може ставитися у вину лише тоді, коли обвинувачений **усвідомлював перебування потерпілого в такому стані**.

Обставини, які можуть свідчити про уразливий стан

У практиці судів 2019–2025 років такими обставинами визнавалися, залежно від їх сукупності:

- тяжке матеріальне становище;
- відсутність житла;
- відсутність постійної роботи або доходу;

- наявність утриманців;
- тяжкі захворювання;
- психічні розлади;
- інвалідність;
- вимушене переміщення через війну;
- складні сімейні обставини;
- службова залежність.

Але кожного разу потрібна **індивідуальна оцінка їх впливу на свободу волевиявлення потерпілого**.

У справі № 727/9754/18 Верховний Суд врахував, зокрема, тяжкі захворювання, необхідність значних витрат на лікування, наявність малолітніх дітей на утриманні та інші тяжкі сімейні обставини потерпілих.

Згода потерпілого

Якщо щодо повнолітнього використано:

- обман;
- примус;
- уразливий стан;
- залежність;
- інший передбачений ст. 149 спосіб,

його формальна згода на поїздку, роботу чи іншу діяльність **не усуває складу торгівлі людьми**.

Наприклад, потерпіла може добровільно погодитися виїхати за кордон, але якщо згода отримана шляхом обману щодо справжнього характеру майбутньої діяльності, це не виключає ст. 149.

Особливості торгівлі дітьми

Закон встановлює **посилений захист малолітніх та неповнолітніх**.

Згідно з п. 3 примітки до ст. 149 відповідальність за:

- вербування;
- переміщення;
- переховування;
- передачу;
- одержання

малолітнього або неповнолітнього настає незалежно від того, чи використовувалися передбачені законом способи впливу.

Тобто щодо дитини **не потрібно доводити**:

- примус;
- викрадення;
- обман;
- шантаж;
- уразливий стан;

- матеріальну залежність;
- насильство;
- підкуп контролюючої особи.

Достатньо встановити відповідну дію та **мету експлуатації**.

Згода дитини

Згода малолітнього або неповнолітнього на:

- роботу;
- поїздку;
- проживання;
- іншу діяльність,

не усуває кримінальної відповідальності, якщо фактично його вербують, переміщують, передають тощо **з метою експлуатації**.

Саме тому в тестовій фабулі щодо дитини питання «чи погодилася вона добровільно?» не є вирішальним.

Неповнолітній і малолітній як кваліфікуючі ознаки

Частина 2 ст. 149 передбачає вчинення діяння щодо **неповнолітнього**.

Частина 3 ст. 149 – щодо **малолітнього**.

Тобто:

14–17 років → ч. 2;

до 14 років → ч. 3.

Дитина та спеціальний суб'єкт

Частина 3 додатково посилює відповідальність, якщо дії щодо неповнолітнього вчинені його:

- **батьками**;
- **усиновителями**;
- **опікунами**;
- **піклувальниками**.

Тут особлива небезпечність пов'язана з використанням особою свого становища щодо дитини, яку вона зобов'язана захищати.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 149 КК

Частина 2 передбачає дії:

- щодо **неповнолітнього**;
- щодо **кількох осіб**;
- **повторно**;
- **за попередньою змовою групою осіб**;
- службовою особою з використанням **службового становища**;
- поєднані з насильством, **яке не є небезпечним для життя чи здоров'я** потерпілого або його близьких;
- або з погрозою такого насильства.

Особливо кваліфікуючі ознаки – ч. 3 ст. 149 КК

Частина 3 передбачає:

- діяння щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками;
- діяння щодо **малолітнього**;
- вчинення **організованою групою**;
- насильство, **небезпечне для життя чи здоров'я** потерпілого або його близьких;
- погрозу такого насильства;
- **тяжкі наслідки**.

Суб'єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Особа усвідомлює характер дій щодо потерпілого і бажає їх вчинити.

Обов'язкова спеціальна мета – **експлуатація людини**.

Тому якщо особу просто:

- перевозять;
- переховують;
- передають;

але мети експлуатації немає, самих цих дій недостатньо для ст. 149.

Суб'єкт

Загальний суб'єкт – фізична осудна особа з **16 років**.

У кваліфікованих складах можливі спеціальні характеристики суб'єкта:

- службова особа;
- батько чи мати;
- усиновитель;
- опікун;
- піклувальник.

Ст. 149 ↔ ст. 146 КК

Це одне з головних розмежувань підрозділу.

Ст. 146:

визначальним є **незаконне позбавлення волі або викрадення людини**.

Ст. 149:

визначальною є **мета експлуатації**, а викрадення може виступати лише одним зі способів торгівлі людьми.

Формула:

викрали, щоб незаконно утримувати → ст. 146;

викрали, щоб експлуатувати → перевіряємо ст. 149.

При цьому не слід механічно кваліфікувати кожне викрадення в процесі торгівлі людьми додатково за ст. 146: необхідно встановити, чи становить позбавлення волі **самостійний епізод**, який виходить за межі способу вчинення ст. 149.

Ст. 149 ↔ ст. 147 КК

В обох випадках людина може перебувати під фактичним контролем винного.

Але мета різна.

Ст. 147:

потерпілий є **засобом тиску на третю сторону**.

Ст. 149:

потерпілий є особою, яку планують **експлуатувати**.

Отже:

«виконайте мою вимогу – і я відпущу цю людину» → ст. 147;

«я контролюю цю людину, щоб використовувати її працю, сексуально експлуатувати, змушувати жебракувати тощо» → ст. 149.

Ст. 149 ↔ ст. 146-1 КК

Для ст. 146-1 необхідні:

- представник держави;
- позбавлення свободи;
- подальше приховування факту, долі чи місцеперебування.

Для ст. 149:

- державний суб'єкт не потрібний;
- приховування не є обов'язковим;
- визначальною є **експлуатаційна мета**.

Отже:

державне позбавлення свободи + приховування → ст. 146-1;

дії щодо людини + мета експлуатації → ст. 149.

Торгівля людьми ↔ фактична експлуатація

Необхідно розрізняти:

торгівлю людьми як процес залучення людини до експлуатації

і

саму подальшу експлуатацію.

Наприклад, особу можуть завербувати з метою:

- проституції;
- примусової праці;
- жебрацтва;
- злочинної діяльності.

Стаття 149 може бути закінчена **ще до початку фактичної експлуатації**.

Якщо подальша експлуатація сама утворює інший самостійний склад кримінального правопорушення, необхідно вирішувати питання про **кваліфікацію за сукупністю**.

Базова модель ст. 149 КК

Для повнолітнього:

Елемент	Зміст
Дія	торгівля, вербування, переміщення, переховування, передача, одержання
Спосіб	примус, викрадення, обман, шантаж, залежність, уразливий стан, підкуп контролюючої особи
Мета	**експлуатація**

Для дитини:

Елемент	Зміст
Дія	вербування, переміщення, переховування, передача, одержання
Спосіб впливу	**доводити не потрібно**
Мета	**експлуатація**

Матриця 146 ↔ 146-1 ↔ 147 ↔ 149

Стаття	Визначальна ознака
ст. 146	незаконне позбавлення свободи / викрадення
ст. 146-1	представник держави + позбавлення свободи + приховування
ст. 147	людина використовується для **примусу третьої сторони**
ст. 149	дії щодо людини здійснюються **з метою експлуатації**

Кваліфікаційний алгоритм

При оцінці можливої торгівлі людьми необхідно встановити:

- **Яка конкретна дія вчинена?**
  - торгівля;
  - вербування;
  - переміщення;
  - переховування;
  - передача;
  - одержання.
- **Якого віку потерпілий?**
  - повнолітній;
  - неповнолітній;
  - малолітній.
- **Яка мета винного?**
  - якщо експлуатації немає → ст. 149 не застосовується;
  - якщо є експлуатаційна мета → переходимо далі.
- **Якщо потерпілий повнолітній – який спосіб використано?**

    - примус;
    - викрадення;
    - обман;
    - шантаж;
    - матеріальна чи інша залежність;
    - уразливий стан;
    - підкуп третьої особи.
- **Якщо потерпілий – дитина:**
    - доводити такий спосіб **не потрібно**.
- **Чи використовувався уразливий стан?**
    - потрібно встановити не лише складні обставини потерпілого, а й їх реальний вплив на здатність вільно приймати рішення та усвідомлення цього винним.
- **Чи застосовувалося насильство?**
    - ненебезпечне → перевіряємо ч. 2;
    - небезпечне → ч. 3.
- **Хто вчинив діяння щодо дитини?**
    - батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальники → перевіряємо ч. 3.
- **Чи діяла організована група або настали тяжкі наслідки?**
    - так → ч. 3.

Короткий підсумок

Стаття 149 КК побудована навколо мети експлуатації людини.

Для повнолітнього базова формула:

дія + передбачений законом спосіб впливу + мета експлуатації.

Основні форми дії:

торгівля, вербування, переміщення, переховування, передача, одержання людини.

Експлуатація охоплює, зокрема, **сексуальну і трудову експлуатацію, рабство та підневільний стан, боргову кабалу, вилучення органів, незаконні досліди, усиновлення з метою наживи, примусову вагітність чи аборт, примусове одруження, жебрацтво, злочинну діяльність та використання у збройних конфліктах**.

Уразливий стан – це не просто складне матеріальне чи сімейне становище, а такий стан, який позбавляє або істотно обмежує здатність людини самостійно приймати рішення чи чинити опір; винний повинен усвідомлювати та використовувати цю обставину.

Щодо дітей діє найважливіше спеціальне правило:

для вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання малолітнього чи неповнолітнього способи впливу доводити не потрібно.

Для ЄДКІ основна формула розмежування всього блоку:

ст. 146 – позбавити свободи;

ст. 146-1 – державою позбавити свободи й приховати;

ст. 147 – використати людину для тиску на третю сторону;

ст. 149 – здійснювати дії щодо людини з метою її експлуатації.

Кримінальні правопорушення щодо дітей: підміна дитини, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

Нормативна основа: ст. 148, 150, 150-1 КК України.

У межах цього питання розглядаються три самостійні кримінально-правові конструкції:

- **підміна дитини** – ст. 148 КК;
- **експлуатація дітей шляхом використання їх праці** – ст. 150 КК;
- **використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом** – ст. 150-1 КК.

Їх об'єднує спеціальний захист дитини, однак вони істотно відрізняються за характером діяння, віком потерпілого, суб'єктом та метою.

Підміна дитини – ст. 148 КК

Стаття 148 передбачає відповідальність за **підміну чужої дитини, вчинену з корисливих або інших особистих мотивів**.

Безпосереднім об'єктом є:

- особиста свобода дитини;
- її право на сімейну ідентичність;
- права та законні інтереси батьків і сім'ї.

Об'єктивна сторона

Підміна полягає у **протиправній заміні однієї дитини іншою**, внаслідок чого батьки чи інші законні представники фактично отримують не ту дитину, яка належить до їхньої сім'ї.

Ключовою є саме **заміна однієї дитини іншою**, а не просто:

- викрадення;
- приховування;
- незаконне утримання;
- передача дитини.

Тому якщо дитину лише викрадають без заміни іншою дитиною, ст. 148 не застосовується; необхідно перевіряти, зокрема, ст. 146 або 149 КК залежно від обставин.

Чужа дитина

Диспозиція прямо говорить про **«чужу дитину»**.

Отже, йдеться про дитину, щодо якої винний не є тим із батьків, кому належить відповідне батьківське право.

При цьому для ст. 148 визначальним є не просто незаконне переміщення дитини, а **факт її підміни**.

Момент закінчення

Склад є **формальним**.

Кримінальне правопорушення закінчене з моменту фактичного здійснення підміни – коли одна дитина замінена іншою.

Не потрібно, щоб:

- батьки одразу виявили підміну;
- дитині було заподіяно шкоду;
- винний отримав передбачувану вигоду.

Суб'єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Крім того, ст. 148 обов'язково вимагає спеціального мотиву:

- **корисливого**;
- або **іншого особистого мотиву**.

Без такого мотиву склад ст. 148 у його законодавчій конструкції відсутній.

Корисливий мотив

Корисливий мотив полягає у прагненні:

- отримати гроші;
- іншу матеріальну вигоду;
- уникнути матеріальних витрат;
- досягти іншої майнової переваги.

Інші особисті мотиви

До них залежно від конкретних обставин можуть належати:

- помста;
- ревнощі;
- особиста неприязнь;
- прагнення приховати певні обставини;
- інший персональний інтерес винного.

Важливо, щоб мотив був **особистим**, а не просто абстрактним поясненням поведінки.

Суб'єкт

Суб'єкт – фізична осудна особа з **16 років**.

Спеціального професійного статусу ст. 148 не вимагає.

Якщо підміна вчинена, наприклад, медичним працівником із використанням службового становища, це може мати значення для додаткової кримінально-правової оцінки залежно від конкретних обставин, але сама ст. 148 спеціального суб'єкта не встановлює.

Ст. 148 ⇹ ст. 146 КК

Ст. 148:

- одна дитина **замінюється іншою**;
- обов'язковий корисливий або інший особистий мотив.

Ст. 146:

- дитину незаконно позбавляють свободи або викрадають;
- заміна іншою дитиною не є обов'язковою.

Отже:

забрали дитину і замінили іншою → ст. 148;

забрали дитину без підміни → перевіряємо ст. 146.

Ст. 148 ↔ ст. 149 КК

Ст. 149 застосовується, коли щодо дитини здійснюються передбачені законом дії **з метою експлуатації**.

Ст. 148 такої мети не вимагає.

Тому:

підміна за особистим або корисливим мотивом → ст. 148;

передача, одержання, переміщення тощо дитини з метою експлуатації → ст. 149.

Експлуатація дітей – ст. 150 КК

Частина 1 ст. 150 КК передбачає відповідальність за **експлуатацію дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці**.

Об'єкт

Безпосереднім об'єктом є:

- нормальний фізичний розвиток дитини;
- її здоров'я;
- свобода від трудової експлуатації;
- право на освіту;
- нормальні умови розвитку.

Потерпілий

Потерпілим є **дитина, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування**.

Тому для правильної кваліфікації необхідно встановлювати:

- фактичний вік дитини;
- чи допускає трудове законодавство її працевлаштування за конкретних умов.

Не будь-яка праця дитини автоматично є кримінально караною експлуатацією.

Об'єктивна сторона

Основна форма – **використання праці дитини**.

Визначальним є саме **експлуатаційний характер використання**, тобто використання дитини як джерела праці всупереч спеціальному захисту, встановленому законом.

При цьому ст. 150 не тотожна будь-якому порушенню трудового законодавства.

Для кримінально-правової оцінки необхідно враховувати:

- вік;
- характер праці;
- тривалість;

- умови;
- інтенсивність;
- вплив роботи на здоров'я, розвиток і навчання дитини.

Момент закінчення

Основний склад ч. 1 є закінченим із моменту **фактичного використання праці дитини**.

Не обов'язково, щоб:

- настала шкода здоров'ю;
- погіршився освітній рівень;
- дитина працювала тривалий період.

Такі наслідки можуть утворювати кваліфікований склад ч. 2.

Суб'єктивна сторона

Вина – **умисна**.

Винний усвідомлює, що використовує працю дитини, яка не досягла встановленого законодавством віку для працевлаштування, і бажає цього.

Суб'єкт

Суб'єкт – загальний, фізична осудна особа з **16 років**.

Ним можуть бути:

- батьки;
- роботодавці;
- фактичні організатори праці;
- інші особи, які використовують дитячу працю.

Сімейні відносини самі по собі не виключають відповідальності. Сімейний кодекс України прямо забороняє **будь-які види експлуатації батьками своєї дитини**.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 150 КК

Частина 2 передбачає ті самі дії:

- щодо **кількох дітей**;
- якщо вони спричинили **істотну шкоду здоров'ю дитини**;
- істотну шкоду її **фізичному розвитку**;
- істотну шкоду її **освітньому рівню**;
- або поєднані з використанням дитячої праці у **шкідливому виробництві**.

Істотна шкода освітньому рівню

Ця ознака може бути пов'язана, зокрема, з тим, що внаслідок експлуатації дитина:

- систематично не відвідує навчання;
- фактично позбавлена можливості здобувати освіту;
- суттєво відстає в навчанні через примусову працю.

Необхідно встановити **причинний зв'язок** між трудовою експлуатацією та погіршенням освітнього рівня.

Шкідливе виробництво

Використання праці дитини в умовах, які створюють підвищену небезпеку для її здоров'я чи розвитку, є самостійною кваліфікуючою ознакою ч. 2.

Для її встановлення необхідно звертатися до відповідних правил трудового та охоронного законодавства.

Організована група – ч. 3 ст. 150 КК

Частина 3 передбачає дії, передбачені ч. 1 або 2, якщо вони вчинені **організованою групою**.

Ознаки організованої групи визначаються за ст. 28 КК.

Ст. 150 ⇔ ст. 149 КК

Це важливе розмежування.

Ст. 150:

- дитяча праця **вже фактично використовується**;
- потерпілий не досяг віку, з якого дозволяється працевлаштування;
- йдеться саме про трудову експлуатацію.

Ст. 149:

- особу можуть лише вербувати, переміщувати, переховувати, передавати чи одержувати;
- обов'язкова **мета експлуатації**;
- сама експлуатація ще може не розпочатися.

Отже:

дитину фактично використовують як робочу силу → ст. 150;

дитину вербують/переміщують/передають для майбутньої трудової експлуатації → ст. 149.

Якщо торгівля людьми завершилася подальшою фактичною експлуатацією, що утворює окремий самостійний склад, питання про кваліфікацію за сукупністю вирішується з урахуванням конкретних обставин та меж охоплення кожної норми.

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – ст. 150-1 КК

Частина 1 ст. 150-1 передбачає відповідальність за **використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом**.

Закон безпосередньо пояснює, що під заняттям жебрацтвом розуміється:

систематичне випрошування грошей, речей або інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб.

Потерпілий

Потерпілим є **малолітня дитина**, тобто особа, яка не досягла 14 років.

Це принципова відмінність від ст. 150, яка використовує інший віковий критерій – вік, з якого законодавство дозволяє працевлаштування.

Об’єктивна сторона

Діяння полягає у **використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом**.

Це може проявлятися, наприклад, у ситуації, коли:

- дитина сама систематично просить гроші;
- дорослий використовує її присутність для викликання співчуття;
- дитину систематично залучають до випрошування матеріальних цінностей.

Ключовим є те, що малолітня дитина використовується як **засіб систематичного одержання матеріальних цінностей від сторонніх осіб**.

Систематичність жебрацтва

Стаття 150-1 прямо визначає жебрацтво через ознаку **систематичного випрошування**.

Отже, випадковий одноразовий епізод випрошування матеріальних цінностей сам по собі не відповідає законодавчому визначенню заняття жебрацтвом.

Необхідно встановити повторюваний характер такої діяльності.

Суб’єкт основного складу

За ч. 1 суб’єкт спеціальний:

- **батьки**;
- або **особи, які їх замінюють**.

Саме тому використання **чужої** малолітньої дитини закон окремо відносить до кваліфікованого складу ч. 2.

Момент закінчення

Кримінальне правопорушення є закінченим із моменту **фактичного використання малолітньої дитини у систематичному жебрацтві**.

Не потрібно, щоб було отримано певну суму грошей чи матеріальних цінностей.

Вирішальним є саме використання дитини у відповідній діяльності.

Суб’єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Особа усвідомлює:

- малолітній вік дитини;
- характер жебрацтва;
- факт використання дитини у цій діяльності;

і бажає її використовувати.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 150-1 КК

Частина 2 передбачає ті самі дії:

- щодо **чужої малолітньої дитини**;
- із застосуванням **насильства**;
- з погрозою його застосування;
- **повторно**;
- особою, яка раніше вчинила одне з кримінальних правопорушень, передбачених ст. **150, 303 або 304 КК**;

- **за попередньою змовою групою осіб**.

Чужа малолітня дитина

Якщо винний не є:

- батьком;
- матір'ю;
- особою, яка їх замінює,

використання такої малолітньої дитини для жебрацтва кваліфікується за **ч. 2 ст. 150-1**.

Насильство або погроза

Застосування насильства до малолітнього з метою змусити його жебракувати підвищує суспільну небезпечність діяння та переводить його у кваліфікований склад.

Якщо заподіяна шкода здоров'ю виходить за межі відповідного насильства і утворює самостійний склад, необхідно вирішувати питання про додаткову кваліфікацію.

Особливо кваліфікуючі ознаки – ч. 3 ст. 150-1 КК

Частина 3 передбачає діяння:

- вчинені **організованою групою**;
- або якщо внаслідок таких дій дитині спричинені **середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження**.

У другому випадку необхідно встановити причинний зв'язок між використанням дитини для жебрацтва та відповідним тілесним ушкодженням.

Ст. 150-1 ⇹ ст. 150 КК

Ст. 150:

- експлуатація шляхом **використання праці**;
- потерпілий – дитина, яка не досягла віку дозволеного працевлаштування.

Ст. 150-1:

- використання саме **малолітньої дитини**;
- спеціальна форма – **заняття жебрацтвом**.

Отже:

використовують працю дитини → ст. 150;

малолітнього використовують для систематичного випрошування грошей чи речей → ст. 150-1.

Ст. 150-1 є спеціальною нормою щодо конкретної форми експлуатаційного використання малолітньої дитини.

Ст. 150-1 ⇹ ст. 149 КК

Для ст. 149 достатньо, щоб дитину:

- завербували;
- перемістили;
- переховували;
- передали;

- одержали

з метою примусового втягнення у заняття жебрацтвом.

Фактичне жебрацтво ще не повинно розпочатися.

За ст. 150-1 дитина вже **фактично використовується для систематичного жебрацтва**.

Отже:

дитину передають або переміщують з метою примусового жебрацтва → ст. 149;

малолітню дитину фактично використовують у систематичному жебрацтві → ст. 150-1.

Якщо після торгівлі дитиною розпочалася самостійна фактична експлуатація шляхом жебрацтва, необхідно окремо оцінювати наявність ознак обох складів.

Підміна, трудова експлуатація та жебрацтво: базове розмежування

Стаття	Потерпілий	Ключове діяння	Особлива ознака
ст. 148	чужа дитина	**підміна**	корисливий або інший особистий мотив
ст. 150	дитина, яка не досягла віку дозволеного працевлаштування	**використання праці**	трудова експлуатація
ст. 150-1	**малолітня дитина**	використання для **жебрацтва**	систематичне випрошування
ст. 149	будь-яка дитина	вербування, переміщення, передача тощо	**мета експлуатації**

Кваліфікаційний алгоритм

Якщо кримінально-протиправні дії вчиняються щодо дитини, необхідно встановити:

- **Чи відбулася заміна однієї дитини іншою?**
  - так → перевіряємо ст. 148;
  - додатково встановлюємо корисливий або інший особистий мотив.
- **Чи використовується праця дитини?**
  - так → визначаємо її вік та перевіряємо ст. 150.
- **Чи є потерпілий малолітнім і чи використовується він для систематичного випрошування грошей, речей або інших матеріальних цінностей?**
  - так → перевіряємо ст. 150-1.
- **Хто використовує дитину для жебрацтва?**
  - батьки або особи, які їх замінюють → ч. 1 ст. 150-1;
  - стороння особа → ч. 2.

- **Чи застосовувалося насильство, була повторність або попередня змова?**
  - так → перевіряємо ч. 2 ст. 150-1.
- **Чи діяла організована група або дитині заподіяно середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження?**
  - так → ч. 3 ст. 150-1.
- **Чи дитину лише вербують, перевозять, переховують, передають або одержують для майбутньої експлуатації?**
  - так → першочергово перевіряємо ст. 149.

Короткий підсумок

Ст. 148 КК – це **підміна чужої дитини**, причому обов'язковим є **корисливий або інший особистий мотив**. Без фактичної заміни однієї дитини іншою цей склад відсутній.

Ст. 150 КК – це фактична **експлуатація праці дитини**, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Кваліфікуючими є кілька дітей, істотна шкода здоров'ю, фізичному розвитку чи освітньому рівню, використання у шкідливому виробництві; особливо кваліфікованою формою є організована група.

Ст. 150-1 КК – це використання **малолітньої дитини для систематичного жебрацтва**. Основний склад стосується батьків або осіб, які їх замінюють; використання чужої малолітньої дитини, насильство, повторність та групова форма підвищують відповідальність, а організована група або спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень утворюють ч. 3.

Основна формула для ЄДКІ:

ст. 148 – дитину підмінили;

ст. 149 – дитину залучають або передають з метою експлуатації;

ст. 150 – дитячу працю фактично експлуатують;

ст. 150-1 – малолітню дитину фактично використовують для систематичного жебрацтва.

Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги: потерпілий, суб'єкт та кваліфікуючі наслідки

Нормативна основа: ст. 151 КК України; Закон України «Про психіатричну допомогу»; Порядок надання психіатричної допомоги в стаціонарних умовах, затверджений наказом МОЗ України від 07.12.2023 № 2085.

Стаття 151 КК встановлює відповідальність за **поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги завідомо психічно здорової особи**. Частина 2 передбачає відповідальність за те саме діяння, якщо воно спричинило **тяжкі наслідки**.

Ключова конструкція:

завідомо психічно здорова особа + фактичне поміщення до закладу психіатричної допомоги + прямий умисел → ч. 1 ст. 151 КК.

Об'єкт кримінального правопорушення

Основним безпосереднім об'єктом є **особиста свобода людини**.

Додатково охороняються:

- гідність особи;
- її психічна та фізична недоторканність;
- право на законне і обґрунтоване надання психіатричної допомоги.

Особливість ст. 151 полягає в тому, що обмеження свободи здійснюється під виглядом або в межах процедури надання психіатричної допомоги.

Потерпілий

Потерпілим за ст. 151 є **завідомо психічно здорова особа**.

Саме ця ознака є конструктивною.

Тому ст. 151 не охоплює будь-яке порушення порядку психіатричної госпіталізації.

Якщо особа справді має психічний розлад, але під час її госпіталізації порушено встановлену законом процедуру, це **не означає автоматично наявності ст. 151**, оскільки диспозиція вимагає, щоб потерпілий був психічно здоровим.

У такому випадку залежно від обставин можуть виникати питання про інші види юридичної відповідальності або інші кримінально-правові норми.

Завідомість психічного здоров'я потерпілого

Слово **«завідомо»** означає, що винний достовірно усвідомлює: особа, яку поміщають до закладу, **не страждає на психічний розлад, що міг би обґрунтовувати таке втручання**.

Тому помилка лікаря у діагностиці сама по собі не утворює ст. 151.

Необхідно довести саме:

винний знав, що особа психічно здорова, але свідомо забезпечив її поміщення до психіатричного закладу.

Об'єктивна сторона

Об'єктивна сторона полягає саме у **поміщенні** психічно здорової особи до закладу з надання психіатричної допомоги.

Йдеться про фактичне встановлення такого режиму перебування, за якого особа потрапляє до відповідного закладу і її свобода обмежується у зв'язку з нібито необхідністю психіатричної допомоги.

Для ч. 1 не потрібно:

- заподіяння тілесного ушкодження;
- тривалого перебування;
- фактичного лікування;
- настання інших негативних наслідків.

Момент закінчення

Основний склад є **формальним**.

Кримінальне правопорушення закінчене з моменту **фактичного поміщення завідомо психічно здорової особи до закладу з надання психіатричної допомоги**.

Тривалість подальшого перебування не є обов'язковою ознакою ч. 1.

Отже:

незаконне рішення або підготовчі дії без фактичного поміщення ≠ закінчена ст. 151.

Суб'єкт

У кримінально-правовій доктрині суб'єкт ст. 151 традиційно розглядається як **спеціальний** – особа, яка відповідно до своїх професійних повноважень бере участь у прийнятті або реалізації рішення про госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги, насамперед лікар-психіатр, уповноважений вирішувати питання про таке поміщення.

Інші особи – наприклад родичі, службові особи чи працівники закладу, які свідомо сприяють незаконному поміщенню, – залежно від фактичної ролі можуть нести відповідальність **за правилами співучасті** або за іншими відповідними статтями КК.

Отже, для кваліфікації необхідно встановити:

- які саме повноваження мала особа;
- чи могла вона юридично або фактично забезпечити госпіталізацію;
- яку роль вона виконувала у незаконному поміщенні.

Суб'єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Винний:

- усвідомлює, що потерпілий психічно здоровий;
- усвідомлює, що його поміщення до закладу психіатричної допомоги є незаконним;
- бажає такого поміщення.

Мотив не є обов'язковою ознакою.

Він може бути:

- корисливим;
- пов'язаним із помстою;
- прагненням усунути особу від певної діяльності;
- приховати певні обставини;
- іншим особистим чи службовим інтересом.

Правомірна психіатрична госпіталізація

Не всяке примусове поміщення особи до психіатричного закладу є кримінально протиправним.

Закон України «Про психіатричну допомогу» допускає госпіталізацію без усвідомленої письмової згоди за встановлених законом умов і процедур.

Психіатрична госпіталізація може бути:

- **добровільною**;
- **недобровільною**, якщо існують передбачені законом підстави;
- у встановлених законом випадках – із обов'язковим **судовим контролем**.

Конституційний Суд України наголошував, що примусова госпіталізація недієздатної особи, яка не може надати усвідомленої згоди, становить втручання у право на свободу і потребує належного судового контролю. Аналогічний підхід підтвердив КЦС ВС у 2024 р.

Ст. 151 ↔ правомірна недобровільна госпіталізація

Правомірна госпіталізація:

- існують законні медичні підстави;

- дотримано встановленої процедури;
- здійснюється необхідний судовий контроль;
- особа дійсно потребує психіатричної допомоги у відповідній формі.

Ст. 151:

- потерпілий **психічно здоровий**;
- винний про це знає;
- попри це його фактично поміщають у заклад.

Отже, головне питання:

не просто "чи було порушено процедуру?", а "чи був потерпілий завідомо психічно здоровим?"

Ст. 151 ⇔ ст. 146 КК

Обидва склади пов'язані з незаконним обмеженням особистої свободи.

Ст. 146 КК:

- загальна норма;
- будь-яке незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Ст. 151 КК:

- спеціальна ситуація;
- завідомо психічно здорову особу поміщають саме **до закладу з надання психіатричної допомоги**.

Тому за наявності всіх ознак ст. 151 вона виступає **спеціальною нормою** щодо загального незаконного позбавлення волі.

Формула:

закрили людину в приміщенні без законних підстав → ст. 146;

завідомо психічно здорову людину помістили до психіатричного закладу → ст. 151.

Ст. 151 ⇔ помилковий психіатричний діагноз

Необхідно відрізняти кримінально каране діяння від професійної діагностичної помилки.

Ст. 151 вимагає завідомості.

Якщо лікар:

- добросовісно помилився;
- неправильно оцінив симптоми;
- поставив хибний діагноз без усвідомлення психічного здоров'я особи,

склад ст. 151 відсутній.

Залежно від наслідків і характеру професійного порушення можуть оцінюватися інші підстави відповідальності, але не ст. 151 без доказу прямого умислу.

Тяжкі наслідки – ч. 2 ст. 151 КК

Частина 2 передбачає:

те саме діяння, що спричинило тяжкі наслідки.

Поняття «тяжкі наслідки» є **оцінним**.

Залежно від конкретної ситуації до них можуть належати, зокрема:

- тяжке тілесне ушкодження;
- тяжкий психічний розлад;
- самокалічення;
- самогубство;
- смерть;
- інші наслідки винятковой тяжкості.

Для ч. 2 обов'язково потрібно встановити:

незаконне поміщення → тяжкий наслідок → причинний зв'язок.

Причинний зв'язок

Недостатньо того, що тяжкий наслідок просто настав під час перебування особи у психіатричному закладі.

Необхідно довести, що саме незаконне поміщення або безпосередньо пов'язані з ним обставини **юридично спричинили відповідний результат**.

Наприклад, підлягає встановленню:

- чи виник тяжкий психічний розлад унаслідок незаконної ізоляції;
- чи було самогубство наслідком відповідного психічного впливу;
- чи тілесна шкода виникла через примусове лікування, режим або інші безпосередньо пов'язані обставини.

Форма вини щодо тяжких наслідків

Щодо самого поміщення обов'язковий **прямий умисел**.

Щодо тяжких наслідків психічне ставлення встановлюється окремо залежно від конкретної фабули.

Якщо винний **умисно прагнув самостійного більш тяжкого результату**, наприклад умисного заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження, необхідно вирішувати питання про **додаткову кваліфікацію за відповідною статтею КК**.

Незаконне подальше утримання

Диспозиція ст. 151 прямо криміналізує **поміщення** завідомо психічно здорової особи.

Тому ситуацію, коли особу спочатку госпіталізовано законно, але після відпадіння підстав її надалі незаконно утримують, не слід автоматично кваліфікувати за ст. 151.

У такому випадку необхідно окремо перевіряти:

- ст. 146 КК;
- відповідні службові склади;
- інші норми залежно від конкретних обставин.

Це важлива межа диспозиції ст. 151.

Базова матриця розмежування

Ситуація	**Кваліфікаційний орієнтир**
Завідомо психічно здорову особу помістили до психіатричного закладу	**ч. 1 ст. 151**
Те саме спричинило тяжкі наслідки	**ч. 2 ст. 151**
Психічно хвора особа законно госпіталізована за встановленою процедурою	складу ст. 151 немає
Порушено процедуру госпіталізації психічно хворої особи	не автоматично ст. 151
Завідомо психічно здорову особу незаконно утримують поза психіатричним закладом	перевіряємо **ст. 146**
Особу спочатку госпіталізовано законно, але потім незаконно утримують після відпадіння підстав	перевіряємо **ст. 146 та інші норми**

Кваліфікаційний алгоритм

При можливому незаконному психіатричному поміщенні необхідно встановити:

- **Чи була особа психічно здоровою?**
  - якщо ні → ст. 151 не застосовується автоматично;
  - якщо так → переходимо далі.
- **Чи знав про це винний?**
  - якщо ні й мала місце добросовісна діагностична помилка → ст. 151 відсутня;
  - якщо так → перевіряємо наступні ознаки.
- **Чи відбулося саме фактичне поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги?**
  - якщо ні → закінченого складу немає;
  - якщо так → можливий склад ч. 1.
- **Чи мав винний професійні повноваження прийняти або реалізувати рішення про госпіталізацію?**
  - визначаємо його роль як виконавця або співучасника.
- **Чи настали тяжкі наслідки?**
  - якщо ні → ч. 1;
  - якщо так → перевіряємо ч. 2.
- **Чи є причинний зв'язок між незаконним поміщенням і тяжким наслідком?**
  - якщо так → можлива ч. 2;
  - якщо ні → тяжкий наслідок не може бути поставлений у вину за ст. 151.

Короткий підсумок

Стаття 151 КК є спеціальною нормою про незаконне позбавлення свободи у сфері психіатричної допомоги.

Її центральні ознаки:

потерпілий – завідомо психічно здорова особа;

діяння – фактичне поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги;

суб'єктивна сторона – прямий умисел і знання про психічне здоров'я потерпілого;

ч. 2 – тяжкі наслідки, причинно пов'язані з таким поміщенням.

Найважливіше для ЄДКІ:

порушення процедури психіатричної госпіталізації ≠ автоматично ст. 151.

Для цього складу потрібно довести, що особа була **психічно здоровою**, а винний **завідомо це усвідомлював**.

Основне розмежування:

ст. 146 – загальне незаконне позбавлення волі;

ст. 151 – завідомо психічно здорову особу незаконно поміщають саме до закладу психіатричної допомоги.

Примушування до шлюбу: форми діяння, співжиття, переміщення до іншої держави та кваліфікуючі ознаки

Нормативна основа: ст. 151-2 КК України; ст. 21–24 Сімейного кодексу України.

Стаття 151-2 КК встановлює відповідальність за примушування особи:

- до **вступу в шлюб**;
- до **продовження примусово укладеного шлюбу**;
- до **вступу у співжиття без укладення шлюбу**;
- до **продовження такого співжиття**;
- а також за **спонукання з цією метою до переміщення на територію іншої держави**, ніж та, у якій особа проживає.

Отже, ст. 151-2 захищає не лише свободу укладення шлюбу, а ширше – **свободу сімейного та особистого самовизначення людини**.

Об'єкт кримінального правопорушення

Основним безпосереднім об'єктом є:

- **особиста свобода**;
- свобода волевиявлення у сімейних відносинах;
- право особи самостійно вирішувати питання про вступ у шлюб, його продовження або спільне проживання.

Сімейний кодекс прямо встановлює, що шлюб ґрунтується на **вільній згоді жінки та чоловіка**, а примушування до шлюбу не допускається.

Потерпілий

Потерпілим може бути будь-яка особа, яку примушують:

- укласти шлюб;
- залишатися у примусово укладеному шлюбі;
- вступити у фактичне співжиття;
- продовжувати таке співжиття;
- переміститися до іншої держави для реалізації однієї з таких цілей.

Стать потерпілого значення не має.

Форми об'єктивної сторони

Стаття 151-2 містить **п'ять альтернативних форм діяння**.

Примушування до вступу в шлюб

Йдеться про незаконний вплив на волю особи з метою змусити її **зареєструвати шлюб усупереч власному бажанню**.

Ключова ознака:

відсутність вільної згоди.

Саме добровільність є базовою умовою шлюбу за ст. 24 Сімейного кодексу.

Примушування до продовження примусово укладеного шлюбу

Кримінально караним є не лише первинне примушування до шлюбу, а й ситуація, коли особу змушують **залишатися у шлюбі, який був укладений під примусом**.

Тобто ст. 151-2 охоплює не тільки момент вступу у шлюбні відносини, а й їх примусове продовження.

Примушування до співжиття без шлюбу

Окремою формою є примушування особи до **спільного проживання без державної реєстрації шлюбу**.

Це важливо, оскільки кримінально-правова охорона не обмежується формальним шлюбом.

Сімейний кодекс визначає шлюб як зареєстрований у державному органі сімейний союз, а спільне проживання без реєстрації не створює статусу подружжя.

Проте для ст. 151-2 примушування до такого фактичного співжиття є самостійно кримінально караним.

Примушування до продовження співжиття

Стаття також охоплює ситуацію, коли особа спочатку добровільно вступила у фактичне співжиття, але згодом бажає його припинити, а інша особа **примушує її залишатися у відповідних відносинах**.

Отже, кримінально-правовий захист поширюється і на **свободу припинити фактичні сімейні відносини**.

Спонукання до переміщення в іншу державу

Самостійною формою є **спонукання особи до переміщення на територію іншої держави**, ніж та, у якій вона проживає, якщо це робиться з метою:

- примусити її до шлюбу;
- примусити продовжувати примусовий шлюб;
- примусити до співжиття;
- примусити продовжувати співжиття.

Ця форма спрямована на запобігання практикам, коли потерпілого вивозять або схиляють до виїзду за кордон, де його планують поставити у примусові сімейні відносини.

Чи потрібне фактичне укладення шлюбу

Ні.

Для складу не обов'язково, щоб:

- шлюб був реально зареєстрований;
- співжиття фактично почалося;
- особа реально виїхала до іншої держави.

Визначальним є саме **кримінально каране примушування або спонукання**, передбачене диспозицією.

Отже, ст. 151-2 має переважно **формальний склад**.

Поняття примушування

КК не встановлює у ст. 151-2 вичерпного способу примушування.

Воно може проявлятися через:

- фізичний тиск;
- погрози;
- психологічний вплив;
- шантаж;
- використання залежності;
- створення ситуації, у якій особа фактично позбавлена можливості вільно прийняти рішення.

Ключовим є те, що **вільне волевиявлення потерпілого пригнічується**.

Примушування ≠ переконування

Саме по собі:

- прохання;
- умовляння;
- переконування;
- висловлення бажання родичів;

ще не утворюють ст. 151-2.

Необхідний такий вплив, який **фактично обмежує свободу вибору потерпілого**.

Тому в кожній справі необхідно оцінювати інтенсивність та характер впливу.

Момент закінчення

Для форм примушування до:

- шлюбу;
- продовження шлюбу;
- співжиття;
- продовження співжиття

кримінальне правопорушення є закінченим із моменту вчинення **реального примусового впливу**, спрямованого на відповідний результат.

Досягнення результату не є обов'язковим.

Для форми, пов'язаної зі спонуканням до переміщення в іншу державу, також визначальним є саме **спонукання з відповідною спеціальною метою**.

Суб'єктивна сторона

Вина – **прямий умисел**.

Винний:

- усвідомлює відсутність вільної згоди потерпілого;
- усвідомлює примусовий характер своїх дій;
- бажає змусити особу до шлюбу, співжиття чи їх продовження.

Для форми спонукання до переміщення обов'язкова спеціальна мета:

подальше примушування до шлюбу або співжиття.

Суб'єкт

Суб'єкт – фізична осудна особа з **16 років**.

Спеціального статусу закон не вимагає.

Це може бути:

- майбутній чоловік чи дружина;
- фактичний партнер;
- родич;
- інша особа, яка здійснює відповідний примус.

Кваліфікуючі ознаки – ч. 2 ст. 151-2 КК

Частина 2 передбачає ті самі дії, якщо вони вчинені:

- **повторно**;
- **за попередньою змовою групою осіб**;
- щодо особи, яка **не досягла шлюбного віку згідно із законодавством**;
- щодо **двох чи більше осіб**.

Повторність

Повторність має місце, коли особа вчиняє відповідне діяння **більше одного разу**, за умови дотримання загальних правил про повторність кримінальних правопорушень.

За попередньою змовою групою осіб

Необхідна участь щонайменше двох співвиконавців, які **заздалегідь домовилися** про спільне примушування.

Наприклад, примус може здійснюватися спільно:

- майбутнім чоловіком;
- його родичами;
- іншими особами.

Особа, яка не досягла шлюбного віку

Загальний шлюбний вік в Україні становить **18 років** для чоловіків і жінок.

Водночас особі, яка досягла **16 років**, суд може надати право на шлюб, якщо це відповідає її інтересам.

Тому при застосуванні ч. 2 ст. 151-2 потрібно враховувати **конкретний правовий статус потерпілого**.

Якщо особа не досягла шлюбного віку відповідно до закону, примушування щодо неї утворює кваліфікований склад.

Щодо двох чи більше осіб

Кваліфікуюча ознака наявна, якщо примушування охоплює щонайменше **двох потерпілих**.

Ст. 151-2 ↔ ст. 149 КК

Це важливе розмежування.

Примусове одруження прямо назване у примітці до ст. 149 як **одна з форм експлуатації людини**.

Тому можливі дві різні ситуації.

Ст. 151-2:

винний безпосередньо примушує конкретну особу:

- укласти шлюб;
- продовжувати примусовий шлюб;
- вступити у співжиття;
- продовжувати співжиття.

Ст. 149:

особу:

- вербують;
- переміщують;
- переховують;
- передають;
- одержують

з метою її подальшого примусового одруження як форми експлуатації.

Формула:

безпосередньо змушують одружитися → ст. 151-2;

вербують / перевозять / передають для майбутнього примусового шлюбу → перевіряємо ст. 149.

Якщо торгівля людьми завершується подальшим самостійним примушуванням до шлюбу, можливе питання про сукупність залежно від фактичних обставин.

Ст. 151-2 ↔ ст. 146 КК

Якщо примушування до шлюбу супроводжується **самостійним незаконним позбавленням волі**, наприклад потерпілу закривають у приміщенні і не дозволяють його залишити, необхідно окремо перевіряти ознаки ст. 146.

Ст. 151-2 не поглинає автоматично будь-яке незаконне позбавлення волі.

Отже:

тиск на волю для примусового шлюбу → ст. 151-2;

самостійне фактичне позбавлення свободи → додатково перевіряємо ст. 146.

Ст. 151-2 ↔ домашнє насильство

Примушування залишатися у шлюбі або співжитті може відбуватися в умовах **систематичного домашнього насильства**.

У такій ситуації необхідно окремо оцінювати:

- чи є ознаки ст. 151-2;
- чи утворює систематична поведінка самостійний склад **ст. 126-1 КК**.

Один склад не обов'язково поглинає інший, оскільки вони мають різні конструктивні ознаки та об'єкти кримінально-правової охорони.

Ст. 151-2 ↔ ст. 154 КК

Стаття 151-2 стосується **шлюбу та співжиття**.

Стаття 154 КК – примушування без добровільної згоди до здійснення **акту сексуального характеру з іншою особою**.

Отже:

примушують укласти шлюб або жити разом → ст. 151-2;

примушують до конкретного акту сексуального характеру → перевіряємо ст. 154.

Сам факт шлюбу чи співжиття **не створює презумпції згоди на сексуальні дії**.

Переміщення в іншу державу ↔ торгівля людьми

Не кожне спонукання переїхати за кордон утворює ст. 149.

Для ст. 151-2 спеціально передбачене:

спонукання до переміщення в іншу державу з метою примушування до шлюбу або співжиття.

Для ст. 149 потрібні відповідні форми дії та **мета експлуатації**.

Тому необхідно встановлювати фактичну модель поведінки:

спонукання особи самій виїхати для примусового шлюбу → ст. 151-2;

вербування / переміщення / передача людини в експлуатаційний процес → перевіряємо ст. 149.

Базова матриця форм ст. 151-2

Форма	**Зміст**
Примушування до шлюбу	змусити зареєструвати шлюб
Примушування продовжувати примусовий шлюб	не дозволити вільно припинити примусово створений шлюб
Примушування до співжиття	змусити жити сімейним життям без реєстрації шлюбу
Примушування продовжувати співжиття	не дозволити вільно припинити таке співжиття
Спонукання до переміщення	схилити до виїзду в іншу державу з однією з указаних цілей

Кваліфікаційний алгоритм

При можливому примушуванні до шлюбу необхідно встановити:

- **Чи було волевиявлення потерпілого вільним?**
  - якщо так → ст. 151-2 відсутня;
  - якщо ні → переходимо далі.
- **До чого саме примушували?**
  - вступити у шлюб;
  - продовжувати примусовий шлюб;
  - вступити у співжиття;
  - продовжувати співжиття.
- **Чи було спонукання до виїзду в іншу державу?**
  - якщо так → встановлюємо мету такого переміщення.
- **Чи досяг потерпілий шлюбного віку?**
  - якщо ні → перевіряємо ч. 2.
- **Чи діяли кілька осіб за попередньою змовою?**
  - якщо так → ч. 2.
- **Чи було діяння повторним?**
  - якщо так → ч. 2.
- **Чи є потерпілих двоє або більше?**
  - якщо так → ч. 2.
- **Чи супроводжувалося примушування самостійним позбавленням волі, насильством або експлуатацією?**
  - якщо так → перевіряємо ст. 146, 126-1, 149 або інші відповідні норми.

Короткий підсумок

Стаття 151-2 КК захищає свободу особи самостійно вирішувати питання про створення, продовження або припинення сімейних відносин.

Вона охоплює п’ять форм:

примушування до шлюбу;

примушування продовжувати примусовий шлюб;

примушування до співжиття без шлюбу;

примушування продовжувати таке співжиття;

спонукання до переміщення в іншу державу з відповідною метою.

Кваліфікованими є дії, вчинені:

повторно;

за попередньою змовою групою осіб;

щодо особи, яка не досягла шлюбного віку;

щодо двох чи більше осіб.

Загальний шлюбний вік становить **18 років**, хоча особі від 16 років право на шлюб може бути надано судом. Шлюб у будь-якому разі має ґрунтуватися на **вільній згоді**.

Основне розмежування для ЄДКІ:

ст. 151-2 – безпосередньо примушують до шлюбу або співжиття;

ст. 149 – здійснюють дії щодо людини з метою її подальшого примусового одруження як форми експлуатації;

ст. 146 – самостійно незаконно позбавляють свободи;

ст. 154 – примушують до акту сексуального характеру.